

The Portrayal of the Medes and the Rise of Government in Pars in Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Sources

Hossein Badamchi ¹

1. Corresponding Author, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Tehran, Tehran, Iran. Email: hbadamchi@ut.ac.ir

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
19, January, 2025

In Revised Form:
25, January, 2025

Accepted:
2, February, 2025

Published Online:
10, March, 2025

Keywords: Medes,
Neo-Babylonian,
Neo-Assyrian,
Cyrus, empire

The reconstruction of Median history in modern scholarship primarily relies on two main sources: the Greek narrative, particularly Herodotus' Histories, and the Neo-Assyrian and Neo-Babylonian sources written in cuneiform. Scholars like Diakonoff (1956) regarded Herodotus as providing "the only genuine coherent history of Media." Despite his extensive use of cuneiform records related to Media, Diakonoff still validated the key events of Median history primarily through Herodotus. This reliance on Greek sources, while valuable, has shaped modern interpretations of the Median kingdom, often overshadowing the wealth of information found in contemporary cuneiform texts. This essay critically re-examines four fundamental aspects of the Median kingdom as described by Herodotus, revisiting these themes in light of cuneiform evidence. The aspects explored include: the establishment of an empire by the Medes, the existence of a unified Median royal dynasty, the number of kings who ruled Media and their familial relationships, and whether or not the kingdom of Cyrus the Great was a vassal of Media before its rise. Additionally, the essay delves into the political and military developments of the late seventh century BCE, when a new force emerged in the Ancient Near East, leading to the eventual downfall of the Neo-Assyrian Empire. It argues that cuneiform sources should be prioritized over Greek accounts due to their closer proximity to the events they describe, thus offering a more direct view of Median history. The analysis also considers the biases inherent in both the Greek and cuneiform narratives, acknowledging how political and religious motives may have influenced their portrayals of events. Ultimately, the essay calls for a more nuanced understanding of the Medes, suggesting that a combination of both Greek and cuneiform sources, when critically analyzed, can offer a more comprehensive, balanced reconstruction of Median history, culture, politics, and lasting legacy.

Cite this The Author (s): Badamchi, H. (2024-2025), The Portrayal of the Medes and the Rise of Government in Pars in Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Source, Historical Sciences Studies, Vol.16, No 2, Serial No.38 – Autumn & Winter.(27-50). DOI: [10.22059/jhss.2025.389019.473775](https://doi.org/10.22059/jhss.2025.389019.473775)

© The Author(s): Badamchi, H. Publisher: University of Tehran

1. Introduction

The study of Median history has long been reliant on two primary sources: Greek historiography, particularly Herodotus' *Histories*, and cuneiform texts from the Neo-Assyrian and Neo-Babylonian periods. Scholars such as Diakonoff (1956) traditionally considered Herodotus to provide the most coherent and structured account of the Medes, supplementing it with cuneiform evidence. However, recent advances in Assyriology and Near Eastern studies challenge this reliance on Greek sources, emphasizing the need to reevaluate Median history through the lens of contemporaneous cuneiform records.

This article critically reassesses four key aspects of the Median kingdom as presented in Herodotus' narrative and compares them with cuneiform sources: the nature of Median statehood, the existence of a unified Median royal dynasty, the number and sequence of Median kings, and the alleged vassal relationship between the Medes and the early Persian kingdom before the rise of Cyrus the Great. By doing so, this research aims to correct misconceptions and provide a more accurate reconstruction of Median history based on primary sources.

The first issue examined is whether the Medes established a centralized empire, as Herodotus suggests. According to Herodotus, the Medes, under Deioces, unified into a single polity and established an organized monarchy. However, cuneiform sources paint a different picture. The Neo-Assyrian annals from the reigns of Tiglath-Pileser III (744–727 BCE), Sargon II (721–705 BCE), and Esarhaddon (681–669 BCE) frequently mention the Medes, but they do not refer to them as a unified kingdom. Instead, these records depict the Medes as a collection of semi-independent polities, each ruled by local chieftains. The Medes appear in Assyrian texts as subjects who paid tribute rather than as a consolidated empire. This contradicts the Greek portrayal of an early Median kingdom with a centralized administration and a royal capital.

The second issue explored in this article is the existence of a distinct Median royal dynasty. Herodotus presents a sequential line of Median kings—Deioces, Phraortes, Cyaxares, and Astyages—who ruled over a unified Median kingdom. However, cuneiform texts suggest a different reality. While rulers such as Kaštarītu and Umakištar (identified with Cyaxares) are mentioned in the late seventh-century BCE texts, they are not part of a clear dynastic sequence. Instead, the evidence suggests that Median political power was more fluid, possibly based on shifting alliances rather than a hereditary monarchy. Additionally, the term *Umman-manda*, frequently used in Babylonian sources to describe the Medes, has a broader historical usage and does not necessarily indicate a distinct empire. In earlier Assyrian records, *Umman-manda* referred to various external groups, including the Cimmerians and Scythians. Its later association with the Medes appears to be a rhetorical device used by the Babylonians to describe their northern allies rather than a definitive marker of Median statehood.

The third major issue concerns the number and identity of Median kings. While Herodotus lists four kings, Ctesias, a later Greek historian, provides an entirely different list, naming nine Median rulers, beginning with Arbaces, who supposedly overthrew the Assyrians. Cuneiform sources, however, contradict both accounts. They provide names of rulers who were likely Median leaders, such as Daiukku (Deioces?), Kaštarītu (Phraortes?), and Umakištar (Cyaxares?), but the chronological inconsistencies between the Greek and cuneiform records suggest that Herodotus' list is not entirely historical. Furthermore, Herodotus' timeline of Median rule (150 years) does not align with archaeological and textual evidence from the Neo-Assyrian and Neo-Babylonian periods. The inconsistency in the number and reigns of Median rulers indicates that the Greek accounts likely incorporated mythical elements and anachronistic structuring.

The fourth issue concerns the nature of the relationship between the Medes and the early Persian state before the rise of Cyrus the Great. Herodotus describes the Persian conquest of Media as a rebellion against Median dominance, led by Cyrus, who was allegedly the grandson of Astyages through his mother, Mandane. However, this genealogical link is absent in cuneiform sources. The Nabonidus Chronicle, a near-contemporary source, describes the fall of Astyages (Ištumegu) without

mentioning any kinship ties between Cyrus and the Median king. Instead, it reports that Astyages' army rebelled against him and delivered him to Cyrus. This suggests that the transition of power was more of an internal coup within the Median elite rather than an outright conquest by a subordinate Persian state. The cuneiform evidence thus challenges the traditional Greek narrative of Persian subjugation under the Medes and the subsequent liberation by Cyrus.

Additionally, this study examines the political and military developments of the late seventh century BCE, a period that saw the emergence of new power structures in the Ancient Near East. The Medes played a crucial role in the downfall of the Neo-Assyrian Empire, particularly in the sack of Nineveh in 612 BCE, in alliance with the Babylonians. The Babylonian *Fall of Nineveh Chronicle* attributes the victory over Assyria to the combined efforts of the Babylonian king Nabopolassar and the Median king Umakištar (Cyaxares). However, unlike the Babylonians, who consolidated their power into a centralized state, the Medes did not leave behind inscriptions or administrative records indicating a bureaucratic structure. This lack of internal documentation raises doubts about the Medes' ability to establish an empire comparable to that of the Assyrians or Babylonians.

The article also addresses the historiographical biases present in both Greek and Mesopotamian sources. Greek historians, writing centuries after the events, had limited access to Median records and likely relied on oral traditions and Persian court narratives. Their accounts, particularly those of Herodotus, reflect a perspective that sought to frame the Persian rise to power in a dramatic and linear fashion. On the other hand, Mesopotamian sources, while closer to the events, were often influenced by political and religious agendas. Babylonian chronicles, for example, emphasize the role of divine will in legitimizing the actions of kings and frequently present history as a struggle between rightful rulers and illegitimate usurpers. Recognizing these biases is essential for constructing a more balanced and accurate account of Median history.

Ultimately, this article argues that a nuanced approach, combining both Greek and cuneiform sources while critically assessing their reliability, is necessary for reconstructing Median history. While Herodotus provides valuable narrative details, his account should not be taken at face value, especially when it conflicts with contemporary evidence. Cuneiform texts, despite their fragmentary nature, offer a more immediate glimpse into the political dynamics of the period. By integrating these sources, we can achieve a more comprehensive understanding of the Medes, their role in the Ancient Near East, and their transition from a confederation of tribal entities to a key player in the power shifts leading to the rise of the Persian Empire.

تصویر تاریخ ماد و برآمدن حکومت پارس در منابع آشوری و بابلی

حسین بادامچی^۱

hbadamchi@ut.ac.ir

۱. نویسنده مسئول گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه:

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی - پژوهشی	در سده اخیر، مطالعه تاریخ مادها همواره بر دو منبع اصلی استوار بوده است: تاریخ‌نگاری یونانی، به‌ویژه <i>تواریخ</i> هرودوت و متون خط میخی از دوران آشوری نو و بابلی نو. پژوهشگرانی همچون دیاکونوف (۱۹۵۶) روایت هرودوت را معتبرترین و منسجم‌ترین گزارش درباره تاریخ ماد دانسته و از منابع خط میخی عمدتاً برای تکمیل و تأیید این روایت استفاده کرده‌اند. با این حال، پیشرفت‌های اخیر در حوزه آشورشناسی و مطالعات خاور نزدیک این وابستگی بیش از حد به منابع یونانی را به چالش کشیده و بر لزوم بازبینی تاریخ ماد از منظر متون خط میخی معاصر تأکید کرده است. این مقاله چهار جنبه کلیدی از حکومت ماد را که در روایت هرودوت آمده است، بررسی کرده و آن‌ها را با شواهد خط میخی مقایسه می‌کند: ماهیت حکومت مادی، وجود یک سلسله سلطنتی واحد، تعداد و توالی پادشاهان ماد و رابطه احتمالی خویشاوندی یا تحت‌الحمایگی میان مادها و پارسیان پیش از ظهور کورش بزرگ. هدف این پژوهش، ارائه بازسازی دقیق‌تری از تاریخ مادها بر اساس منابع اصلی و تحلیل انتقادی آن‌ها است. با استناد به متون خط میخی، این پژوهش بررسی می‌کند که چگونه در اواخر سده هفتم پیش از میلاد، اتحاد میان مادها منجر به شکل‌گیری نیرویی تازه در خاور نزدیک شد که در نهایت سقوط یکی از قدرتمندترین امپراتوری‌های آن زمان را رقم زد. افزون بر این، مقاله به این پرسش می‌پردازد که آیا پیش از ظهور هخامنشیان، حکومتی یکپارچه در سرزمین ایران وجود داشته است یا خیر. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که برای بازسازی تاریخ ماد، رویکردی ترکیبی که هم منابع یونانی و هم متون خط میخی را شامل شود، ضروری است. با این حال، باید این منابع را با دیدی انتقادی ارزیابی کرد. هرچند هرودوت جزئیات ارزشمندی ارائه می‌دهد، روایت او نباید بدون بررسی و تطبیق با شواهد معاصر پذیرفته شود، به‌ویژه زمانی که با متون خط میخی هم‌خوانی ندارد. این متون، علی‌رغم محدودیت‌هایشان، تصویری بی‌واسطه‌تر از پویایی‌های سیاسی و تحولات تاریخی آن دوره ارائه می‌دهند.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۰۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۴	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰	
واژه‌های کلیدی: مادی‌ها، بابلی‌ها، آشوری‌ها، کورش، امپراتوری	

استناد: بادامچی، حسین؛ (۱۴۰۳) تصویر تاریخ ماد و برآمدن حکومت پارس در منابع آشوری و بابلی، پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۶، شماره ۲، پاییز و زمستان، شماره پیاپی ۳۸- (۲۷-۵۰).
DOI: 10.22059/jhss.2025.389019.473775

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

<https://doi.org/10.22059/jhss.2025.389019.473775>

۱. مقدمه

یکی از نخستین محققانی که روایت هرودوت درباره مادها را با نگاه انتقادی بررسی کرده، این گونه نتیجه گرفته است (Helm, 1981: 88): «تنها اطلاعات مکتوب درباره آغاز تاریخ ماد که ارزش واقعی داشته باشد از ارجاعات اندکی به دست می‌آید که در منابع همزمان آشوری دیده می‌شود. فصل هرودوت راجع به مادها مورخ را گمراه می‌کند زیرا ترتیب زمانی ساختگی و روایت غیر تاریخی دارد که بر اساس افسانه‌های مستقل برگرفته از زندگی تعداد اندکی قهرمان ساخته شده که در مناطق اطراف کوه‌های زاگرس زندگی می‌کرده و با هم پیوندی نداشته‌اند.»^(۱) البته محققان پیشین به منابع خط میخی نظر داشته‌اند. برای نمونه دیاکونوف که در سال ۱۹۵۶ تاریخ ماد را به زبان روسی نوشت از منابع خط میخی کاملاً بهره برد اما برای ساختار کلی همچنان به هرودوت رجوع می‌کرد و معتقد بود که «تنها تاریخ واقعی و منسجم تاریخ ماد» را در هرودوت می‌توان یافت. دیاکونوف (۱۳۴۵: ۲۲) می‌گوید: «رساله مختصر هرودوت تنها تاریخ واقعی و مدون ماد است که از عهد باستان به ما رسیده است. تألیف مزبور سررشته‌ای برای تعیین تاریخ وقایع کشور ماد و به‌خصوص در دورانی که منابع آشوری مسکوت گذارده‌اند، به دست می‌دهد.» روش وی را می‌توان روش تأییدیه پیدا کردن نامید، یعنی در منابع خط میخی به دنبال شواهدی برای تأیید نوشته‌های هرودوت بود. البته دیاکونوف بعدها دیدگاهش را تغییر داد و پذیرفت که برای بازسازی تاریخ ماد باید بر اساس منابع خط میخی اقدام کرد و در موارد تعارض، منابع خط میخی را باید ترجیح داد، زیرا این منابع همزمان با وقایع مورد نظر هستند (Medvedskaya, 2002: 29).

۲. شاهان مادی و روایت هرودوت

تثبیت و به دست دادن فهرست شاهان ماد کار دشواری است، زیرا مفهوم شاهان ماد تلویحاً می‌گوید که یک پادشاهی ماد (Median kingdom) وجود داشته است. وجود سلسله ماد در منابع یونانی همچون واقعیتی مسلم معرفی شده است؛ به عبارت دیگر، منابع یونانی سلسله ماد را به صورت یک پادشاهی یکپارچه معرفی می‌کنند. از زمانی که کتاب تواریخ هرودوت، مورخ یونانی، منتشر شد، تاریخ خاور نزدیک به صورت توالی امپراتوری‌های بزرگ (World Empires) تلقی شد که در این توالی سلسله آشور جای خود را به امپراتوری ماد داد و ماد هم به دست هخامنشی‌ها ساقط شد، یعنی هخامنشی‌ها بر جای مادها نشستند. کتسیاس، اهل کنیدوس، این تصویر کلی را پذیرفت و باعث ترویج و گسترش

آن در بین نسل‌های بعدی شد. به طوری که حتی امروزه مساله توالی امپراتوری‌های بزرگ جای ثابتی در کتب مرجع دارد (Rollinger, 2004 and 2007).

با این حال، مقایسه اطلاعات موجود در هرودوت و کتسیاس به روشنی اشکالات این دیدگاه را نشان می‌دهد. این دو گزارش در مورد چهار مساله مهم با هم اختلاف دارند: اول، در مورد طول حکومت «امپراتوری ماد»، دوم، در مورد تعداد شاهان این سلسله، سوم، به روی نام شاهان و سرانجام درباره پیوند خویشاوندی آخرین شاه ماد با کورش کبیر هم توافق نیست. هرودوت (کتاب اول، ۷۳، سطر ۳ و کتاب اول، ۹۶ تا ۱۰۷) چهار شاه را یکی بعد از دیگری ذکر می‌کند که روی هم ۱۵۰ سال حکومت کردند. از سوی دیگر، کتسیاس هشت شاه را بر می‌شمارد که ۲۸۲ سال حکومت کردند. طول حکومت آخرین شاه به نام اسپانداس (Aspandas) که به روشنی همان آستیگس است، در قطعه‌های موجود از کتاب کتسیاس حفظ نشده است. برخی محققان جدید طول حکومت وی را یک سال فرض می‌کنند که در این صورت طول حکومت مادها ۲۸۳ سال است؛ برخی دیگر به پیروی از هرودوت ۳۵ سال فرض می‌کنند (در روایت هرودوت، آستیگس ۳۵ سال حکومت می‌کند) که در این صورت پادشاهی مادها بنا بر کتسیاس ۳۱۷ سال خواهد بود.

بررسی اطلاعات هرودوت مشکلات دیگری را هم نشان می‌دهد: به نظر می‌رسد که طول حکومت شاهان ساختگی است (کتسیاس هم این مشکل را دارد). به عنوان مثال، مجموع مدت زمان سلطنت دو پادشاه اول و دو پادشاه آخر به‌طور دقیق به ۷۵ سال می‌رسد،^(۲) الگویی که به نظر می‌رسد بسیار مرتب و منظم است و شک و تردیدهایی را در مورد صحت تاریخی این اعداد به وجود می‌آورد. به علاوه، هرودوت ادعا می‌کند که شاهان ماد بر آسیای علیا (upper Asia) آن سوی رود قزل ایرماق/هالیس (Halys) به مدت ۱۲۸ سال حکومت کردند (کتاب اول، ۱۳۰، سطر ۱). بند مورد نظر را از دو ترجمه معتبر نقل می‌کنیم.

<p>Godley 1926: Thus Astyages was deposed from his sovereignty after a reign of thirty-five years: and the Medians were made to bow down before the Persians by reason of Astyages' cruelty.⁽³⁾ They had ruled all Asia beyond the Halys for one hundred and twenty-eight years, from which must be taken the time when the Scythians held sway.</p>	<p>بدین‌سان آستیگس، پس از سی‌وپنج سال حکمرانی از حکومت برکنار شد: و مادی‌ها به دلیل خشونت و بی‌رحمی آستیگس ناگزیر شدند به پارسیان تعظیم کنند (حکومت ایشان را بپذیرند). مادها بر تمام آسیای آن سوی رود هالیس به مدت صدو بیست و هشت سال حکومت کرده بودند که از این مدت باید دوره سلطه سکاها را کسر کرد (سلطه سکاها در همین ۱۲۸ سال اتفاق افتاد).</p>
<p>Waterfield, 1998:</p>	<p>بدین‌سان دوره حکومت آستیگس به پایان رسید، پس از</p>

So this is how Astyages' reign came to an end, after he had ruled for thirty-five years. Thanks to his cruel behavior the Medes became subject to the Persians after having dominated that part of Asia which lies beyond the River Halys for 128 years, not counting the period of Scythian control.	این که وی سی و پنج سال حکومت کرده بود. به دلیل رفتار خشن و بی رحمانه او مادها تابع پارسیان شدند پس از ۱۲۸ سال حکمرانی بر آن بخش آسیا که آن سوی رود هالیس قرار دارد، بدون شمردن دوره سلطه سکاها.
---	---

به گفته دیوید اشری، مفسر برجسته اثر هرودوت (ص. ۱۴۷)، برخی محققان تلاش کرده‌اند که مشکل ۱۲۸ سال را به این صورت حل کنند: اگر ۲۸ سال سلطه سکاها را که در هرودوت (کتاب چهارم، بند ۲) ذکر شده، در این ۱۲۸ سال حساب کنیم و اگر فرض کنیم که طول پادشاهی دو شاه اول جا به جا نوشته شده است، در این صورت ۱۲۸ سال مذکور مطابق با سلطنت سه شاه آخر ماد خواهد بود ($۱۲۸ = ۳۵ + ۴۰ + ۵۳$)^(۴). اما این توضیح نیز مشکلاتی دارد که قابل حل نیست، زیرا طبق هرودوت، شهر نینوا (نینوس)، پایتخت آشور، در زمان کیاکسارس، سومین شاه ماد در فهرست هرودوت، فتح شد (کتاب اول، ۱۰۶، سطر ۲ و کتاب اول، ۱۰۳، سطر ۲). تنها پس از فتح نینوا در سال ۶۱۲ ق.م. بود که ماد بر آسیای علیا سلطه یافتند؛ بنابراین، این ۱۲۸ سال سلطه ماد بر آسیای علیا قابل توجیه نیست، چراکه آشوریان تا سال ۶۱۲ ق.م. بر آسیای علیا سلطه داشتند. اگر به منابع خط میخی رجوع کنیم، مسئله پیچیده‌تر می‌شود. منابع خط میخی مرتبط با ماد را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد.

نخست، منابع آشوری: این گروه شامل کتیبه‌های شاهی، معاهدات، متون پیش‌گویی و نامه‌هاست. این منابع که به دوره‌ای بین سال‌های ۸۵۵ تا ۶۵۵ پیش از میلاد تعلق دارند، اطلاعاتی درباره مادی‌ها در نواحی مرکزی زاگرس ارائه می‌دهند. با این حال، این متون هرگز از وجود یک دولت ماد سخن نمی‌گویند یا به شکل‌گیری آن اشاره ندارند. بلکه این منابع چشم‌انداز سیاسی خاصی را به تصویر می‌کشند: قلمروهای سیاسی کوچک و جدا از هم که هر کدام را حاکمی رهبری می‌کند.

پژوهشگران بارها تلاش کرده‌اند میان اسامی موجود در منابع خط میخی و نام‌های ذکر شده در منابع یونانی، به‌ویژه نوشته‌های هرودوت، ارتباطی بیابند؛ اما این تلاش‌ها غالباً بستر تاریخی را نادیده گرفته‌اند. یکی از این موارد، حاکمی محلی به نام دیاکو (Daiukku) است که در منابع خط میخی ذکر شده است. برخلاف تصور رایج، او اصالتاً اهل ماد نیست، بلکه به سرزمین مئا (*Man-na-a-a*^{kur}) تعلق دارد. دیاکو در این منابع اغلب همان دیوکس هرودوت فرض شده است. با این حال، تمامی شناسایی‌هایی که صرفاً بر پایه

شباهت نام‌ها انجام می‌گیرند، غیرقابل اعتماد هستند. برای نمونه، همسان‌انگاری سه نام ذکر شده در جدول زیر با دیوکس پذیرفتنی نیست (بنگرید به جدول شماره سه).

Deioeces

Daiukku, Daiku, Dasukku

منبع دوم، منابع بابلی از نیمه دوم قرن ششم ق م (حدود ۵۵۰ ق م) است. وقایع‌نامه معروف به «سقوط نینوا»، می‌گوید که سقوط شهرهای آشوری آشور و نینوا به دلیل حمله اوما کیشتر (Umakištar) بوده است و این اوما کیشتر شاه اومان مندا (Ummānmanda) توصیف شده است (Glassner 2004, 220-21).^(۵) اوما کیشتر در فارسی باستان اوخستره (Uvaxštra)، به احتمال قوی برگرفته از نام ایرانی هوخشره (-H)uvaxšara* است به معنای کسی که بر خود حاکم است (Tavernier 2007: 217). یک معنای دیگر نیز می‌توان برای این نام در نظر گرفت «آن کس که [شهریاری خوب] دارد». معنای پیشنهادی تاورنیه متقاعدکننده نیست چون صفت (H)uva به معنی خوب، واضح است و در نام‌های پیشین نیز خود او بدان اشاره کرده است. نبوپلصر از سال ۶۲۵ تا ۶۰۵ ق م شاه بابل بود؛ وقایع‌نامه سقوط نینوا وقایع مربوط به سقوط پادشاهی آشور را روایت می‌کند که از ۶۱۶ تا ۶۰۹ به طول انجامید. هر چند پادشاهی آشور در این زمان ضعیف شده بود اما مواجهه با آشور به تنهایی از عهده نبوپلصر، شاه بابل، خارج بود و به همین دلیل، او برای غلبه بر آشور با ماد متحد شد. طبق روایت بروسوس طی این اتحاد مقرر شد که ازدواجی شاهی میان دو خاندان صورت گیرد: کیاکسارس نوه خود را به همسری نبوکدنصر ولیعهد شاه بابل درآورد (BNJ 680 F 7c). به گفته بولیو اعتبار این روایت معلوم نیست اما وقایع آتی نشان می‌دهد که دو طرف برای از بین بردن آشور با هم‌پیمان بستند (Beaulieu, 2018: 225). در سال ۶۱۶ ق م لشکریان بابل در ناحیه میانه رود فرات با آشوریان جنگیدند و آشوریان را در نزدیکی شهر بلخو در شمال غربی بین‌النهرین شکست دادند. چند ماه بعد جبهه جنگ به شرق رود دجله رسید و بابلی‌ها در ناحیه اریخه (کرکوک) پیروزی دیگری به دست آوردند. این پیروزی راه ایشان را به مرکز آشور گشود و در سال ۶۱۵ اقدام به محاصره شهر آشور کردند. در این مرحله، آشوریان ضد حمله‌ای انجام دادند و بابلی‌ها مجبور شدند به سمت جنوب، به شهر تکریت در کنار رود دجله، عقب‌نشینی کنند. در این موقع مادها به صحنه وارد می‌شوند: از ایران به سمت غرب حرکت کرده به ناحیه اریخه می‌رسند و سپس شهر تربیصو (Tarbiṣu) در پنج کیلومتری شمال نینوا را فتح می‌کنند. در این هنگام مادها در سال دوازدهم نبوپلصر برابر ۶۱۴ ق م برای فتح آشور نبرد می‌کنند و آشوریان را به سختی شکست می‌دهند. شاه بابلی و سپاهش که برای کمک به مادها

رفتند وقتی به میدان جنگ می‌رسند نبرد با پیروزی مادها تمام شده و شهر آشور سقوط کرده است. سپس متن وقایع‌نامه (سطر ۲۹) این‌گونه گزارش می‌کند (Glassner 2004, 220):

šār Uri^{ki} u^m Ū-ma-kiš-tar ina ugu uru a-ha-meš igi^{meš} dūg-tú u su-lum-mu-u ki a-ha-meš gar^{meš}

شاه اکد و اوماکیشر یکدیگر را بیرون شهر ملاقات کردند و با هم‌پیمان صلح (sulummū) و دوستی (tūbtu) بستند.

در بیرون شهر آشور، شاه ماد و شاه بابل با هم‌پیمان دوستی و اتحاد می‌بندند و به سرزمین خود باز می‌گردند. زاوادزکی نشان داده است که در سال ۶۱۳ شورش در سرحدات اکد (نام دیگری برای سرزمین بابل) رخ می‌دهد و مادها به درخواست شاه بابل در سرکوب این شورش مشارکت فعال دارند (Zawadzki, 2012: 273-4). دو متحد دوباره در تابستان ۶۱۲ با هم دیدار می‌کنند تا مشترکاً به شهر نینوا حمله کنند. محاصره شهر به مدت سه ماه ادامه یافت و سرانجام در پی نبردی سخت در ماه پنجم همان سال، نینوا سقوط کرد. شاه آشوری در این آشفتگی کشته شد و نیروهای پیروز، پایتخت باشکوه آشور و معابد آن را ویران کردند و غنائم بسیاری را به غنیمت بردند. بازمانده آشوریان نیز به شهر حران عقب‌نشینی کردند. در آنجا شاهی نو به تخت نشست و با کمک مصریان تلاش کردند نیرویی تازه سازمان دهند؛ اما قوای متحد بابل و ماد در سال ۶۱۰ حران را نیز تصرف کردند و حمله نیروهای مشترک آشوری و مصری برای پس گرفتن شهر در ۶۰۹ بی‌حاصل بود. بدین‌سان پایان تاریخ طولانی پادشاهی آشور رقم خورد.

یکی دیگر از شاهان اومان‌مندا، به نام ایشتومگو، در کتیبه نبوناید (Schaudig 2001: 473, 437-8) (۶) و نیز در وقایع‌نامه نبوناید (۷) ذکر شده است (Glassner, 2004: 234-5). هر دوی این منابع ذکر می‌کنند که ایشتومگو به دست کورش مغلوب شد. با توجه به هماهنگی میان این روایت‌ها و روایت هرودوت و تا اندازه‌ای کتسیاس می‌توان پذیرفت که کیاکسارس همان اوماکیشر و آستیاگس همان ایشتومگو است. کتسیاس می‌گوید که نینوا را کیاکسارس فتح کرد و کورش بر آخرین شاه مادی آستیاگس پیروز شد. مطالعه اسامی ایرانی قدیم هم این شناسایی را تأیید می‌کند. نام ایشتومگو (Iš-tu-me-gu) که در یونانی آستیاگس نوشته شده برگرفته از اسم ایرانی قدیم رشتی ویگه (-Ršti-vaiga*) به معنای نیزه انداز است (Tavernier 2007: 291). *Ršti بازسازی از هندو ایرانی است؛ در فارسی باستان aršti است. همان‌گونه که در صورت یونانی این نام نیز A باقی مانده است. برای شاهد در فارسی باستان نگاه کنید به کتیبه DNa, 44 که صورت نهادی مفرد مؤنث آن به صورت arštiš ذکر شده است. در فارسی نو به صورت خشت در معنای زوبین و نیزه کوتاه باقی مانده است. بهتر است به صورت ارشتی ویگه ذکر شود.

۳. مادها در منابع خط میخی

اصطلاح **اومان مندا** (Umman-manda) به معنای «سپاهیان مندا»، در متون خط میخی هزاره دوم و اول پیش از میلاد برای توصیف گروه‌های خاصی از دشمنان بین‌النهرین که در شمال و شرق این منطقه بودند، به کار می‌رفت و به هیچ قومیت خاصی محدود نمی‌شده است. در کتیبه‌های آشوری نو، این اصطلاح برای اشاره به کیمیری‌ها استفاده شده است، در حالی که در متون دوره بابلی نو، به مادها دلالت دارد. ریشه‌شناسی واژه مورد اختلاف است. بخش اول آن، اومانو (ummānum)، به معنای سپاه و سپاهیان است، اما بخش دوم پیچیده است. معانی مختلفی برای بخش دوم پیشنهاد شده است، از جمله: واژه اکدی مادوم (mādum) به معنای «بسیار»، واژه اکدی ماتوم (mātum) به معنای «سرزمین»، یا واژه سومری مندوم (MANDUM) به معنای «زمین» یا «سرباز». فرهنگ آشوری شیکاگو نیز «اومان مندا» را به معنای «گروه یا جمعیت دشمن» ترجمه می‌کند (CAD U-W, 102). اخیراً کتابی به‌طور خاص به بررسی اهمیت و کاربردهای این اصطلاح پرداخته است (Adali 2011). نویسندگان در این کتاب، وجود دشمنان خارجی که همواره بین‌النهرین را تهدید می‌کنند را به‌عنوان یک بن‌مایه ادبی (literary topos) می‌دانند که سابقه آن به «افسانه سارگون و مقابله او با سپاه دشمن» برمی‌گردد. استفاده از این اصطلاح در دوره بابلی نو برای مادها به‌وضوح عنوانی توهین‌آمیز است و نشان‌دهنده آن است که اتحاد ماد و بابل بعد از سقوط آشور پایدار نبوده است. جالب است که در متن «وقایع‌نامه سقوط نینوا»، نام «اومان مندا» برای مادها به کار رفته است، در حالی که در آن زمان ماد و بابل علیه آشور متحد بودند. اطلاق این نام به مادی‌ها نشان می‌دهد که متن وقایع‌نامه که به دوره نبوپلصر تعلق دارد، پس از سال ۵۹۴ پیش از میلاد ویرایش شده است (Zawadzki: 2012: 268). به نظر زاوادلزکی (همان، ۲۶۹)، به دلیل تغییرات سیاسی، این ویرایش دو موضوع را در وقایع‌نامه وارد کرده است: یکی کوچک نشان دادن نقش مادها در فتح حران (و احتمالاً عدم اشاره به مشارکت مادها در عملیات جنگی سال ۶۱۳ پیش از میلاد) و دیگری اطلاق نام «اومان مندا» به مادها. از سوی دیگر، چنان‌که در ادامه توضیح داده خواهد شد، نبوناپید تنها مادها را به دلیل ویرانی معبد سین در شهر حران مورد ملامت قرار می‌دهد و نقش بابلی‌ها در ویرانی حران را کاملاً نادیده می‌گیرد. هر دو منبع روایت‌های جانب‌دارانه‌ای ارائه می‌دهند. لازم به ذکر است که منابع بابلی از امپراتوری ماد سخن نمی‌گویند، اما واژه شاه (šarru) به کار رفته برای مادها نشان می‌دهد که حکومتی با رهبری واحد شکل گرفته است. دو مورد که در منابع یونانی آمده‌اند ممکن است صرفاً زائیده تخیل نویسندگان یونانی باشند: یکی سلطه مادی‌ها بر پارسیان (و قیام

کوروش علیه آخرین شاه ماد) و دیگری گسترش حکومت ماد در غرب تا رود هالیس. به دلایل مذکور، نویسندگان جدید در وجود امپراتوری ماد تردید کرده‌اند؛ برای نمونه، بنگرید به مقالات سنسسی-وردنبرگ و لیورانی (Sancisi-Weerdenburg, 1988: Liverani: 2003). به نظر می‌رسد که در زمان کیاکسارس (اوماکیستر)، جمعیت‌های غرب ایران متحد شده و با همراهی سپاهیان بابلی موفق به فتح شهرهای آشوری شدند. این اتحاد مدها احتمالاً تا زمان کوروش بزرگ دوام آورد و با حکومت انشان در فارس و ایلام در خوزستان به نوعی همزیستی داشت. مدتی بعد، این اتحادیه قبایل یا حکومت‌های کوچک احتمالاً توانست به نواحی دوردست، از جمله مرکز آناتولی، نیز حمله کند. منابع خط میخی درباره ارتباط خانوادگی میان اوماکیستر و ایشتومگو اطلاعاتی ارائه نمی‌دهند. به نظر می‌رسد که ایشتومگو فقط بر نواحی مرکزی غرب ایران حکومت کرده باشد. تنها پایان حکومت ایشتومگو به‌طور قطعی قابل شناسایی است. دو روایت در این خصوص وجود دارد:

۱. **وقایع‌نامه نبوناید**، پایان حکومت ایشتومگو را به سال ششم نبوناید (۵۵۰ پیش از میلاد) نسبت می‌دهد.

۲. **کتیبه نبوناید**، این پایان را به سال سوم حکومت او (۵۵۳ پیش از میلاد) مرتبط می‌کند.^(۸)

محققان عموماً اعتبار بیشتری برای روایت وقایع‌نامه نبوناید قائل هستند. روایت این وقایع‌نامه درباره سال ششم حکومت نبوناید به شرح زیر است:

The Nabonidus Chronicle, ii, 1-4 Grayson 1975, no. 7; Glassner 2004, no. 26.
[mu 6.kám . . . ^m Iš-tu-me-gu érin-šú 1 id]-ke-e-ma ana ugu ^m Ku-raš lugal An-šá-an ana kaš[á-di i]l-lik-ma [. . .] 2 ^m Iš-tu-me-gu érin-šú bala-su-ma ina šu _{ii} ša-bit a-na ^m Ku-raš id-d[in] 3 ^m Ku-raš a-na ^{kur} A-gam-ta-nu uru lugal-ú-tu <il-lik-ma> kù.babbar guškin ni.š ni.ga [. . .] 4 šá ^{kur} A-gam-ta-nu iš-lul-ú-ma a-na ^{kur} An-šá-an il-qí ni.š ni.ga sá érin ^{merš} [. . .]
در سال ششم (۵۵۰ ق م): ایشتومگو (= آستیاگس) سپاهیان را آماده کرد و به سوی کوروش، شاه انشان، برای تصرف (کشور او) حرکت کرد. سپاه ایشتومگو علیه او شورش کرد و او دستگیر شد. آنها او را به کوروش تسلیم کردند. کوروش به هگمتانه شهر شاهی رفت. طلا، نقره، دارایی و اموال (غنیمت گرفت). تمام آنچه را از هگمتانه به غنیمت گرفت به انشان برد. دارایی و اموال سپاهیان ...

وقتی محققان به این فرض می‌پردازند که یک سلسله ماد و امپراتوری ماد وجود داشته است، آن‌ها تاریخ‌ها و نام‌های ذکر شده در آثار هرودوت را با اطلاعات موجود در منابع خط میخی ترکیب می‌کنند. دوره‌های حکمرانی شاهان، به‌ویژه آنچه هرودوت ذکر می‌کند، ساختار اصلی تاریخ را شکل می‌دهد و به‌طور کلی تاریخ ثابتی برای سقوط

امپراتوری ماد در سال‌های ۵۵۰ یا ۵۵۹ پیش از میلاد وجود دارد. تاریخ ۵۵۹ پیش از میلاد به‌عنوان سال تاج‌گذاری کوروش بزرگ محاسبه می‌شود، زیرا هرودوت (کتاب اول، بند ۲۱۴) بیان می‌کند که کوروش ۲۹ سال حکمرانی کرد و پایان حکومت وی بر اساس منابع خط میخی در سال ۵۳۰ پیش از میلاد بوده است؛ بنابراین، با افزودن ۲۹ سال به سال پایان حکومت کوروش، سال آغاز حکومت او به دست می‌آید.

فرضیه دیگری که بر اساس روایت‌های هرودوت مطرح شده، وجود خویشاوندی میان آستیاگس و کوروش است. برخی محققان اعتبار این روایت هرودوت را زیر سؤال می‌برند و به همین ترتیب، روایت کتسیاس در این زمینه نیز مورد تردید است، زیرا اعتبار تاریخ‌نگاری او اصولاً کمتر از هرودوت به نظر می‌رسد. هرودوت (کتاب اول، بند ۱۰۷) می‌گوید که دختر آستیاگس به نام ماندانا (Mandane) با کمبوجیه پارسی (پدر کوروش کبیر) ازدواج کرده است، بنابراین، آستیاگس پدر بزرگ مادری کوروش است. از سوی دیگر، کتسیاس می‌گوید که دختر آستیاگس به نام آمیتیسی (Amytis) با کوروش کبیر ازدواج کرده است، بنابراین در روایت کتسیاس، آستیاگس پدرزن کوروش به حساب می‌آید (کتسیاس: ۱۷۱).

جدول زیر فهرست شاهان مادی بر اساس روایت هرودوت را نشان می‌دهد

Asheri, Lloyd, and Corcella 2007: 147

نام	دوره حکومت	نسب	توضیحات
1-Deioces Δηϊόκης romanized: Dēiōkēs	۵۳ سال	پسر فراورتنس اول	فرمانروا (<i>týrannos</i>)
2-Phraortes II Φραόρτης, romanized: Phraórtēs	۲۲ سال	پسر دیوکس	شاه (<i>basileús</i>)
3-Cyaxares I Κυαξάρης, romanized: Kuaxarēs	۴۰ سال	پسر فراورتنس دوم	شاه (<i>basileús</i>) نینوس را فتح می‌کند
4- Astyages Ἀστῦάγης, romanized: Astÿágēs	۳۵ سال	پسر کیاکسارس دختر آستیاگس به نام ماندانا با کمبوجیه اول ازدواج می‌کند و کوروش بزرگ فرزند این ازدواج است.	شاه (<i>basileús</i>) از کوروش شکست می‌خورد.

جدول زیر فهرست شاهان مادی بر اساس روایت کنسیاس است. نگاه کنید به کنسیاس ۸۸ و گزیده کنسیاس در کورت (Kuhrt, 2010: 43-44).

توضیحات	نسب	دوره حکومت	نام
وی در جنگ با سارداناپالوس پیروز می‌شود و نینوس را فتح می‌کند. (۹) کنسیاس: ۱۳۳-۱۳۷	نامعلوم	۲۸ سال	1- Arbaces I
کنسیاس: ۱۴۹	پسر نفر اول	۵۰ سال	2- Muadaces
کنسیاس: ۱۴۹		۳۰ سال	3- Sosarmus
کنسیاس: ۱۴۹		۵۰ سال	4- Artycas
کنسیاس: ۱۴۹		۲۲ سال	5- Arbianses
کنسیاس: ۱۴۹		۴۰ سال	6- Artaeus
کنسیاس: ۱۵۰		۲۲ سال	7- Artines
کنسیاس: ۱۵۰		۴۰ سال	8- Astibaras
وی در جنگ با کورش بزرگ شکست می‌خورد. کنسیاس: ۱۵۱.	پسر نفر هشتم؛ دختر وی به نام آمیتیس با کورش بزرگ ازدواج می‌کند. کنسیاس: ۱۷۱.	حداقل ۱ سال یا مطابق هرودوت ۳۵ سال	9- Aspandas Astyages (Astyigas)

در روایت کنسیاس از تاریخ ماد، آراباکس، بنیان‌گذار افسانه‌ای پادشاهی ماد است. طبق روایت کنسیاس (در دیودوروس، دوم، بندهای ۲۴ تا ۲۸)، ماد در ابتدا یکی از استان‌های امپراتوری آشور بود و آراباکس، یکی از فرماندهان مادی تحت فرمان پادشاه آشور، سارداناپالوس است که علیه او شورش کرد. او ائتلافی با ایرانیان، بابلی‌ها و عرب‌ها تشکیل داد و با آشوری‌ها جنگید. در ابتدا سارداناپالوس در سه نبرد نخست پیروز شد، اما سرانجام زمانی که نیروهای باختری ارتش او از وی جدا شدند، شکست خورد. این شکست موجب سقوط امپراتوری آشور و به قدرت رسیدن مادی‌ها شد. پس از پیروزی، آراباکس به‌عنوان نخستین پادشاه ماد تاج‌گذاری کرد و بیست‌وهشت سال بر سرزمین ماد حکومت کرد. محققان این داستان را ابداع کنسیاس می‌دانند.^(۱۰) در منابع آشوری نو، ارباکو (Ar-ba-ku)، حاکم ناحیه مادی ارناسیا (Arnasia)، یکی از سران مادی بود که در سال ۷۱۳ پیش از میلاد به پادشاه آشور، سارگون دوم (Sargon II)، باج تقدیم کرد (Frame 2021, p. 365 = RINAP 2, 82 vi 32). ارباکو اسم مصغر ایرانی قدیم به معنای «جوان، کوچک» است (Fuchs & Schmitt, 1998). دیاکو (Da-a-a-uk-ku^m) نام ایرانی است که از دهیو به معنای سرزمین و پسوند تصغیر (-Dahyu-ka*) ساخته شده است (Fuchs and Schmitt, 1999). این نام در منابع یونانی دیوکس ثبت شده اما داستان زندگی وی در منابع آشوری کاملاً متفاوت از روایت هرودوت

است. دیاکو در منابع آشوری حاکم منایی است که ابتدا زیر دست حاکم منایی دیگر به نام اولوسونو است، بعداً علیه او شورش می‌کند، با روسا شاه اورارتو متحد می‌شود و علیه سارگون دوم شاه آشوری جنگ می‌کند. سارگون دوم در سال ۷۱۵ ق م (سال هفتم حکومت) او را شکست می‌دهد و به ناحیه حمات در غرب سوریه تبعید می‌کند. جدول زیر حاکمانی را نشان می‌دهد که بر اساس منابع خط میخی در غرب ایران حکومت می‌کردند و محققان پیشین ایشان را با شاهان مادی در روایت هرودوت تطبیق می‌دادند (after Rollinger, 2004 and 2007).

نام	دوره حکومت	شباهت با شاهان مادی در روایت هرودوت	توضیحات
1- Daiukku	پیش از ۷۱۵ ق م	Deioces	حاکم منایی؛ سارگون دوم در سال ۷۱۵ ق م (سال هفتم حکومت) او را شکست می‌دهد و به ناحیه حمات در غرب سوریه تبعید می‌کند.
2- Daiku	حدود ۷۱۶ ق م	Deioces	حاکم مادی شهری به نام شپردا (Šapardâ)؛ وی به سارگون دوم خراج می‌پردازد. <i>^mDa-i-ku ša^{uru} Šá-pár-da</i>
3- Dasukku <i>^mDa-su-uk-ku</i>	حدود ۷۰۶-۷۰۷ ق م	Deioces	حاکم محلی در شینگیبوتو (Šingibutu) دولتی کوچک در ناحیه کوه‌های زاگرس یا الیپی (Ellipi)، کشوری در ناحیه کوه‌های زاگرس در غرب ایران و شمال ایلام. در زمان سارگون دوم
4- Kaštarītu <i>Khshathrita</i>	در دوره اسرحدون، شاه آشوری از ۶۸۰ تا ۶۶۹ ق م	Phraortes	حاکم مادی در شهری به نام کار کاشی (Kar-Kašši)
5- Umakištar	حدود ۶۱۴ تا ۶۱۲ ق م	Cyaxares	شاه اومان‌مندا؛ وی شهرهای آشوری آشور و نینوا را فتح می‌کند.
6- Ištumegu	حدود ۵۵۳ یا ۵۵۰ ق م	Astyages	شاه اومان‌مندا؛ کورش بزرگ وی را شکست می‌دهد.

اولوسونو شاه منایی است که زمانی با روسای اول شاه اورارتو (۷۳۰ تا ۷۱۳ ق م) متحد بود و علیه آشوریان می‌جنگید اما بعداً تسلیم سارگون دوم شد و به او خراج می‌پرداخت. پادشاهی منا (kingdom of Mannea) تقریباً استان‌های کردستان، آذربایجان غربی و قسمتهایی از آذربایجان شرقی را دربرمی‌گرفت. زمانی که آشوریان در سال

۷۴۴ حضور دائمی خود در ایران را تثبیت کردند، منا تبدیل شد به موضوع اصلی اختلاف و رقابت میان آشور که در جنوب و غرب منا بود و اورارتو که در شمال آن سرزمین بود. در سالنامه‌های سارگون دوم به زبان اکدی که از شهر خورساباد (کلخو یا نمرود) در ۱۵ کیلومتری شمال شرقی موصل به دست آمده، گزارش شده است که وی در سال نهم حکومتش (برابر ۷۱۳ ق م) از اولسونو حاکم منا، دالتا حاکم الیپی (تقریباً لرستان امروزی)، بیل اپلا ایدینا حاکم البریا (Allabria) و چهل‌وپنج تن از حاکمان مادی‌های قدرتمند خراج سنگین دریافت می‌کند. سطر مربوط به مادها را در اینجا نقل می‌کنیم:

Fuchs 1994, Ann. 192, pp. 123, 323; Kuhrt 2010, 25

ša 45 lú.en uru.meš-ni ša kur Ma-da-a-a dan-nu-ti

... و از ۴۵ تن از حاکمان شهرهای (*bēl ālāni*) سرزمین مادهای قدرتمند (در مجموع ۴۶۰۹ اسب به عنوان خراج دریافت کردم).

سارگون دوم شاه معروف آشوری است که از ۷۲۱ تا ۷۰۵ ق م حکومت می‌کرد. نام او در آشوری شرو کینو (*Šarru-kenu*) به معنای شاه (در مقام خود) ثابت و استوار است. وی نهایتاً در جنگ در آناتولی کشته شد. حاکمان مادی در کتیبه فوق بیل آلی (*bēl āli*) نامیده شده‌اند و حتی اسم ایشان ذکر نشده که نشان از تعداد زیاد و کم‌اهمیتی ایشان به صورت فردی است اما با هم مادهای قدرتمند نامیده شده‌اند و تعداد واقعی این حاکمان مادی ممکن است بیشتر هم بوده باشد. این حاکمان مادی از نظر قدرت و ثروت متفاوت بودند: در سال ۷۳۷ چندین تن از حاکمان گیزیلبوندا (*Gizilbunda*) و ماد هر کدام تعدادی اسب به ثیلگت پیلصر سوم (۷۴۴ تا ۷۲۷ ق م) تقدیم کردند که کم‌ترین آن ۳۲ اسب و بیشترین ۳۰۰ اسب بود (RINAP 1, no. 35: ii, 25-33). برخی قلعه‌های مادی (شهر داخل در استحکامات) نه یک نفر بلکه دو نفر حاکم داشتند که در کنار هم حکومت می‌کردند و این نشان می‌دهد که نظام حکومتی مادها خاص بود و ضرورتاً مانند آشوری‌ها حکومت شاهی نبوده است (Fuchs, 2017: 263). در جنگ علیه آشوریان این حاکمان مادی هیچ‌گاه با هم متحد نبودند و به همین دلیل غلبه بر ایشان دشوار نبود. یکی از این حاکمان مادی به نام کشتریتو (*Kaštarītu*) با حملات پی در پی برای آشوریان مشکل‌ساز شد و به همین دلیل نام او در منابع ذکر شده است (Starr, 1990: LX-LXI). نام کشتریتو در فارسی باستان خشثریته (*Khshathrita*) و برگرفته از واژه مادی خشثره (**xšaθra-*) به معنای حکومت و پادشاهی است (Fuchs and Schmitt, 2000). وی همزمان با شاه آشوری اسرحدون است که از ۶۸۱ تا ۶۶۹ حکومت کرد. نام وی و مشکلاتی که او برای حکومت آشور ایجاد کرد در حدود ۲۰ متن پیشگویی ثبت شده است (Starr, 1990). در این متون پیشگویی شاه آشوری

مشکلی را نزد پیش‌گو مطرح و از خدای خورشید راهنمایی می‌طلبد. برای نمونه در متن شماره ۶۲ اسرحدون می‌پرسد که آیا صلاح است ایشان لشکری برای درهم شکستن و غارت کارکاشی (شهر کشتريتو) بفرستد؟ در متن ۶۱ می‌پرسد که آیا کشتريتو سپاهیان آشور را مغلوب می‌کند؟ در متن ۵۶ سؤال می‌شود که آیا درخواست کشتريتو برای صلح صادقانه است؟ و متون دیگری می‌پرسند که آیا وی فلان شهر را فتح می‌کند؟ (برای نمونه متون شماره ۴۳، ۴۴ و ۴۸؛ شماره‌ها بر اساس ویرایش استار هستند). وی و هم‌پیمانان او مدام در حال جنگ و حمله به مواضع آشوریان هستند اما حملات وی از نظر زمانی محدود به سال‌های ۶۷۴ تا ۶۷۲ ق م بوده، هیچ‌گاه از دو سه ناحیه مرزی فراتر نمی‌رود و خطر جدی متوجه پادشاهی آشور نمی‌کرد (Fuchs and Schmitt, 2000)؛ اما در اواخر سده هفتم ق م این وضع دگرگون شد منابع موجود اطلاعات دقیق ندارند و نمی‌دانیم که این پراکندگی سیاسی چگونه تغییر کرد و اتحاد چگونه به دست آمد. اوماکیشتر در حدود ۶۱۵ ق م حکومتی یکپارچه تشکیل داده و با متحد کردن گروه‌های مختلف مادی حمله جدی به پادشاهی آشور را آغاز کرد. در ۶۱۴ مادها به آشور و کلخو حمله کردند. سپس در ۶۱۲ در اتحاد با شاه بابل نینوا را محاصره کردند. احتمالاً مادها در مقایسه با بابلی‌ها نقش مهم‌تری در سقوط نینوا داشتند. مادها دو سال قبل آشور و کلخو را به تنهایی تصرف کرده بودند در حالی که نبولصر هنوز در بابل با آشوری‌ها می‌جنگید.

استوانه گلی نبوناید (حکومت ۵۵۶ تا ۵۳۹ ق م) که از شهر سیپر به دست آمده و امروزه در موزه بریتانیا در لندن جای دارد، از نوع کتیبه‌های یادبودی است که به مناسبت گرامی داشت بازسازی معبد شمش در شهر سیپر به نام ابابار (Ebabbar) در بنای ساخته شده قرار گرفته است. در این کتیبه علاوه بر بازسازی معبد شمش، به تفصیل درباره نوسازی معبد خداوند سین در شهر حران به نام اخولخول (Ehulhul) صحبت شده است (لذا محققان جدید این کتیبه را استوانه اخولخول هم می‌نامند). یک نسخه دیگر از این کتیبه هم در حفاری‌های کاخ شاهی در بابل کشف شده که امروزه در موزه پرگامون در برلین است. تاریخ نگارش این کتیبه زمانی قبل از وقوع جنگ بین نبوناید و کورش است. متن هر دو کتیبه را هانس پیتر شودیگ به دقت ویرایش و به همراه ترجمه آلمانی منتشر کرده است (Schaudig, 2001: 409-40). در این کتیبه ستون یکم، سطرهای ۱۵ تا ۳۱ (Schaudig, 2001, 416)، می‌خوانیم که در گذشته معبد خداوند سین در شهر حران به دست شاه مادی ویران شد؛ اما در دوره سلطنت نبوناید، خدایان بیل (مردوک) و سین بر شهر رحمت آورده

و با دیده لطف نظر کردند. نبونابید می‌گوید در آغاز سلطنت من خدایان برای من رویایی فرستادند. مردوک در حضور خدای سین به من فرمود: «ای نبونابید، شاه بابل! با اسب سواری‌ات آجر حمل کن و معبد اخولخول را بازسازی کن! و این امکان را فراهم کن که سین خداوند بلند مرتبه در میان آن معبد ساکن شود.» من با احترام با سرور خدایان مردوک سخن گفتم و عرض کردم: «این معبد که شما به من دستور می‌دهید بنا کنم، آن شاه مادی محاصره می‌کند و او بسیار قدرتمند است.» اما مردوک به من فرمود: «آن شاه مادی که تو اشاره کردی، او، کشورش و شاهان هم‌پیمانانش دیگر نخواهند بود!» در آغاز سال سوم حکومت نبونابید (برابر ۵۵۳ ق م)، خدایان کورش، شاه انشان، خدمتگزار جوانش را (ir-su ša-ah-ri) برانگیختند. او سپاهیان عظیم مادی را با ارتش کوچکش در هم شکست. او ایشتومگو (آستیگس) شاه مادها را در بند کرد و چون اسیر به کشور خود برد. کلام خداوند بزرگ مردوک و سین ماه درخشان آسمان و دنیای زیرین که فرمان ایشان همیشه مطاع است، این‌گونه بود (Schaudig 2001: 416-7, 436-7). در این کتیبه سطر ۲۷ کورش «بنده/خدمتگزار جوان او» نامیده شده است. برخی محققان مرجع ضمیر او را آستیگس دانسته‌اند چون از روایت هرودوت و کتسیاس سلطه مادها بر پارس‌ها و نسبت خویشاوندی کورش با آستیگس را مسلم فرض می‌کردند؛ اما این دو موضوع در منابع خط میخی مطرح نشده؛ بنابراین بهترین تفسیر برای مرجع ضمیر او خداوند مردوک است؛ به عبارت دیگر در این متن نبونابید از قدرت گرفتن کورش و شکست خوردن مادها خوشحال است و آن را عنایت و فرمان الهی تلقی می‌کند. معلوم است که نبونابید اولاً از وقایع ناحیه مطلع است و ثانیاً روابط حسنه با کورش دارد.

۴. حکومت پرسومش و هم‌زمانی آن با مادی‌ها

در یکی از کتیبه‌های یادبودی آشوربانی‌پال نام «کورش شاه پرسومش» ثبت شده است. در میان محققان جدید این کتیبه منشور شکل (هشت‌ضلعی) به پریزم اچ (Prism H) معروف است. قسمت مورد نظر در این کتیبه وقایع سال ۶۳۹ ق م و پیروزی بزرگ آشوربانی‌پال در جنگ با ایلام را گزارش می‌کند. سپس نام شاهانی که برای آشوربانی‌پال هدایا و خراج فرستاده‌اند می‌آید که برخی از این نام‌ها در نسخه‌های موجود شکسته شده و قابل خواندن نیست؛ اما دو نام کاملاً سالم مانده است: یکی کورش شاه پرسومش و دیگری پیسلومی شاه خودیمیری (Pislumê of Hudimiri). خودیمیری یکی از نواحی ناشناخته و دور دست ایلام است که محققان حدس می‌زنند در نزدیکی خلیج فارس بوده

است (Medvedskaya, 2004). این سرزمین در کتیبه آشوربانی‌پال ذکر شده و دیگر خبری از آن در دست نیست.

اما سرزمین دیگر پرسومش (در ناحیه فارس) آینده‌ای درخشان دارد. اکنون محققان معتقد هستند که دو پارسوا بوده: یکی در غرب ایران در نواحی زاگرس که از ایالت‌های آشوری بوده و دیگر در ناحیه فارس: در سال ۶۹۱ نیروهای «پرسواش (Parsuaš) و انزان» در میان سپاهی بودند که شاه ایلامی متحد کرده بود و در نبرد خلوله (Halule)، نزدیک بغداد امروزی، علیه سناخریب شاه آشوری جنگیدند. به دنبال شکست ایلام و ضعیف شدن قدرت ایلام، این ناحیه مستقیماً با آشوریان مواجه شد؛ در حدود سال ۶۴۰ ق م کورش شاه پرسومش پسر بزرگش را به نینوا می‌فرستد تا با شاه آشوری آشوربانی‌پال معاهده ببندد. درباره کورش چنین آمده است:

RINAP 5, no. 12, vi, 7-13

Borger 1996, 191-2 and 250 (Prisma H2, II, 7-13).

Kuhrt 2010, 53-4.

Vi 7^mku-ra-áš lugal^{kur} par-su-ma-áš li-i-ti u da-na-na¹
 vi 8[']šá ina tu-kul-ti an.šár^d en u^d ag dingir.me gal.me en.meš-e-a
 vi 9[']ugu^{kur} elam.ma.ki áš-ku-nu^{kur} elam.ma.ki ka-la-šú
 vi 10[']a-bu-ba-niš as-pu-nu iš-mé-e-ma
 vi 11ma-ru-uk-ku dumu-šú gal-ú it-ti man-da-at-ti-šú
 vi 12[']a-na e-peš ir-ú-tu a-na ni-nú-a
 vi 13[']uru be-lu-ti-ia iš-pur-am-ma ú-šal-la-a en-ú-ti

کورش، شاه سرزمین پرسومش، درباره پیروزی‌های قدرتمندانه من که با کمک خدایان آشور، بیل (مردوک) و نبو، خدایان بزرگ، خدایان من، بر سرزمین ایلام به دست آورده بودم، شنید و دانست که من کل سرزمین ایلام را مانند طوفان با زمین یکسان کردم؛ پس او برای اعلام بندگی و تسلیم شدن، پسر بزرگش به نام اروکو را به همراه خراج به شهر شاهی من نینوا فرستاد و به سروری من متوسل شد (تسلیم حکومت من شد).

وایدنر، آشورشناسی که برای اولین بار کتیبه فوق را در ۱۹۳۱ منتشر کرد (Wiedner, 1931)، نام مقاله خود را این‌گونه انتخاب کرد: «کهن‌ترین گزارش درباره خاندان شاهی هخامنشی. کورش اول معاصر آشوربانی‌پال». وی بر اساس شجرنامه کورش بزرگ که در کتیبه استوانه کورش (سطر ۲۱) ثبت شده می‌دانست که نام پدر بزرگ کورش بزرگ کورش بوده است (بادامچی ۱۳۹۲، ۱۳):

۲۰ من کورش هستم، شاه جهان، شاه بزرگ، شاه قدرتمند، شاه بابل، شاه سومر و اکد، شاه چهارگوشه جهان،

۲۱ پسر کمبوجیه، شاه بزرگ، شاه انشان؛ نوه کورش، شاه بزرگ، شاه انشان؛ نواده تیشپش، شاه بزرگ، شاه انشان.

درباره ارتباط این کورش با کورش بزرگ شواهد قطعی وجود ندارد اما این حکومت پرسومش قطعاً محل شکل‌گیری حکومت پارسیان است. چند نسل بعد، در نیمه سده ششم ق م کورش بزرگ از همین ناحیه کشورگشایی‌اش را آغاز می‌کند. نام کورش شاه پرسومش در کتیبه مهم دیگری از آشوربانی‌پال هم مشاهده می‌شود. این کتیبه بر روی سنگ‌آهک نوشته شده و چندین نسخه از آن در معبد ایشتر در شهر نینوا پیدا شده است؛ به همین دلیل در میان آشور شناسان به کتیبه معبد ایشتر (Inscription from the Ištar Temple) معروف است. این کتیبه طولانی (۱۸۳ سطر) خلاصه‌ای از دست آورد های آشوربانی‌پال در جنگ، کشورگشایی و خدمت به خدایان و بازسازی معابد را ثبت می‌کند و یکی از آخرین کتیبه‌های رسمی آشوربانی‌پال است. قسمت مورد نظر را نقل می‌کنیم:

RINAP 5, no. 23, 114-117 Borger 1996, 280, 294
114 <i>ul-tu giš.tukul.<meš> an.šár ka-ši-du-ti^{kur} elam.ma.ki dù-šá ik-šu-du i-na-ru^mku-ra-áš man^{kur} par-su-ú-ma-áš</i>
115 <i>m^{pi-iš-lu-me-^re¹ lugal^{kur} hu-di-me-ri lugal.meš šá a-šar-šú-nu ru-ú-qu šá ina a-^{hi}^{kur} elam.ma.ki ul-liti áš-bu}</i>
116 <i>pu-lu^h-ti an.šár^d[nin].líl ú^d15 a-^ršⁱ-bat^{uru} limmu-dingir* is-^hup-šú-nu-ti-ma</i>
<i>ir-šu-u na-kut-tú</i>
117 <i>lú.ma^h.meš-šú-nu šá^rtu¹-[u-bi u su]-^rlum¹-me-^re it¹-ti^r ta-mar-ti¹-šú-nu dugud-tú a-na ma^h-^ri¹-ia ú-bi-lu-nim-ma ú-na-áš-ši-qu gi^r_{ii}-ia</i>
بعد از این که سلاح فاتح خداوند آشور تمام سرزمین ایلام را فتح کرد و نابود کرد، کورش، شاه سرزمین پرسومش و پیسلومی، شاه سرزمین خودیمیری، شاهانی که جایگاه ایشان در دورست است و در نواحی دور سرزمین ایلام هستند، ترس خداوندان آشور، مویسو و ایشتر که در اربیل اقامت دارد، بر ایشان غلبه کرد و ایشان آشفته شدند. آنها نمایندگان خود را با پیام حسن نیت و صلح و با هدایای سنگین به حضور من فرستادند و پای من را بوسیدند.

در متن بالا، همانند کتیبه پریرم اچ، شاه آشوری روایت می‌کند که بعد از عملیات پیروزمندانه در ایلام، کورش شاه پرسومش و پیسلومی شاه خودیمیری، ترسیدند و نمایندگان عالی‌مقام خود را به همراه هدایای گران‌بها برای عرض بندگی به حضور او فرستادند. نکته بسیار جالب این کتیبه اشاره به جایگاه این دو سرزمین از دید نویسنده است: سرزمین‌های دور دست، در آن سمت دور دست سرزمین ایلام. این توضیح به روشنی نشان می‌دهد که این پرسومش با پرسوا که ایالتی آشوری بوده کاملاً متفاوت است. لازم به ذکر است که تفاوت این دو ناحیه صرفاً با توجه به بستر تاریخی قابل

تشخیص است زیرا نگارش این دو سرزمین مشابه هم است (بنگرید به توضیحات فوخس).^(۱۱) در نگارش امروزی برای سهولت تشخیص، شکل پرسومش را برای اشاره به ناحیه فارس و پرسوا را برای ایالت آشوری به کار می‌بریم.

بعد نیوپلصر، پسر وی نبوکدنصر (در بابلی، Nabû-kudurri-ušur^d، یعنی خداوند پسر م را حفظ کند!) به شاهی رسید و زمانی دراز از ۶۰۴ تا ۵۶۲ ق م میلاد حکومت کرد. وقایع‌نامه سقوط نینوا ذیل وقایع سال نهم وی رخدادی عجیب و بسیار مهم را ثبت کرده است (Glassner, 2004: 230): «در سال نهم، در ماه ...، شاه اکد و سپاهش در ساحل رود دجله حرکت کرد. شاه ایلام ... شاه اکد ... او اردوگاهش را در ساحل رود دجله بر پا کرد ... یک روز فاصله میان ایشان بود. شاه ایلام ترسید، چون این ترس بر او غلبه کرد، به سرزمین خود بازگشت.»

در سال نهم نبوکدنصر برابر ۵۹۶ ق م، شاه ایلام به بابل لشکرکشی می‌کند و دو لشکر در کنار رود دجله به هم رسیده آماده جنگ می‌شوند. گزارش دقیق وقایع‌نامه می‌گوید که دو لشکر فقط به اندازه یک روز راه‌پیمایی با هم فاصله داشتند؛ در این هنگام شاه ایلام از تصمیم خود منصرف شده و به ایلام که در این زمان محدود به خوزستان است، بازمی‌گردد. دلیل این لشکرکشی معلوم نیست اما ظاهراً ایلام که بعد از حمله شدید آشوریانی پال در سال ۶۴۷ ق م، دوباره قدرت گرفته، از تقسیم تصرفات آشور میان ماد و بابل راضی نبوده است. دیاکونوف در اینجا با اشاره به پیش‌گویی ارمیای نبی (در کتاب مقدس، ارمیای نبی، باب ۴۹)^(۱۲) نتیجه می‌گیرد که در سال ۵۹۶ جنگی میان بابل و ایلام در گرفته و بابلی‌ها شوش را (به‌طور موقت) تصرف کرده‌اند (Diakonoff, 1985: 23). این تحلیل پذیرفتنی نیست چون متن ارمیا تاریخی نیست و وقایع‌نامه که وقایع بابل را تا پایان سال یازدهم نبوکدنصر برابر ۵۹۴ گزارش کرده، تصریح می‌کند که با بازگشت سپاه ایلام مواجهه بدون جنگ پایان گرفت.

۵. نتیجه

بر اساس روایت هرودوت، مادی‌ها تحت رهبری دیوکس متحد شده و حکومتی سلطنتی تأسیس کردند. با این حال، سالنامه‌های آشوری از دوران تیگلات پیلسر سوم (۷۴۵-۷۲۷ ق م)، سارگون دوم (۷۲۱-۷۰۵ ق م) و اسرحدون (۶۸۱-۶۶۹ ق م) اگرچه از مادی‌ها نام می‌برند، اما هیچ اشاره‌ای به وجود یک دولت یکپارچه در میان آن‌ها ندارند. از بررسی حاضر می‌توان نتیجه گرفت که متون آشوری نو هرگز از شکل‌گیری یک حکومت مرکزی

در میان مادی‌ها سخن نگفته‌اند. برعکس، این متون نشان می‌دهند که سرزمین مادی‌ها از مجموعه‌ای از قلمروهای سیاسی مستقل تشکیل شده بود که هر یک تحت حاکمیت رهبر محلی خود قرار داشتند. این ساختار سیاسی غیرمتمرکز و قبیله‌ای نشان می‌دهد که در مراحل نخستین، مادی‌ها فاقد یک دولت منسجم بودند.

باین‌حال، منابع بابلی تصویر متفاوتی ارائه می‌دهند. در اواخر سده هفتم پیش از میلاد، اتحاد میان قبایل مادی به ظهور نیروی جدید و تأثیرگذار در خاور نزدیک انجامید. این حکومت که احتمالاً شکل یک پادشاهی را به خود گرفته بود، در همکاری استراتژیک با بابلی‌ها نقشی اساسی در سقوط امپراتوری آشور ایفا کرد. علاوه بر این، در همین دوره، مادی‌ها موفق به سرنگونی حکومت منا که یکی از هم‌پیمانان آشوریان محسوب می‌شد، شدند و به این ترتیب، دامنه نفوذ خود را در منطقه گسترش دادند. هم‌زمان، در سایر نقاط ایران، حکومت‌های دیگری نیز فعال بودند. از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به دولت تازه تأسیس انشان/پرسومش و حکومت ایلام اشاره کرد. هرچند که قدرت ایلام در این دوره به منطقه خوزستان محدود شده بود، اما این حکومت‌ها، همراه با پادشاهی ماد تا زمان تأسیس امپراتوری هخامنشی به حیات سیاسی خود ادامه دادند. این تنوع سیاسی نشان می‌دهد که ایران پیش از هخامنشیان فاقد یک وحدت سیاسی کامل بوده و یکپارچگی سرزمین‌های ماد، پارس و ایلام تنها با ظهور هخامنشیان به تحقق پیوسته است.

در نهایت، این پژوهش نشان می‌دهد که تحولات سیاسی ایران پیش از شکل‌گیری امپراتوری هخامنشی بسیار پیچیده‌تر و چندلایه‌تر از آن چیزی است که در منابع یونانی به تصویر کشیده شده است. این پیچیدگی‌ها ضرورت بررسی دقیق‌تر و عمیق‌تر منابع تاریخی مختلف را برجسته می‌کند تا بتوان درکی جامع‌تر از روندهای سیاسی و اجتماعی این دوره ارائه داد. تنها از طریق چنین تحلیل‌های گسترده و انتقادی می‌توان تصویری دقیق‌تر از ساختارهای قدرت و تحولات ایران باستان پیش از ظهور هخامنشیان به دست آورد.

پی‌نوشت‌ها

سپاسگزاری: از دکتر اسماعیل مطلوب کاری برای خواندن مقاله حاضر سپاسگزارم.

1. Helm 1981, 88: To conclude: the only written information on early Median history which is of any real value is provided by those few references which can be garnered from contemporary Assyrian records. The *Médikos Logos* misleads the historian with artificial chronology and an unhistorical narrative constructed from independent sagas based on the lives of a few originally unrelated Zagros heroes.

۲. جمع دوره حکومت ۲ شاه اول (۲۲+۵۳) و دو شاه آخر (۳۵+۴۰) هر کدام ۷۵ سال است.
3. 687 to 559 B.C. The Scythians ruled 634-606 B.C.
۴. فراورتس ۵۳ سال، کیاکسارس ۴۰، استیاگس ۳۵، مجموعاً ۱۲۸ سال.
5. Fall of Nineveh Chronicle: Glassner 2004, no. 22, pp. 218-225 = Grayson 1975, no. 3, pp. 90-96.
6. Schaudig 2001, no. 2.19, p. 473 = Nabonidus 46 (a fragmentary cylinder found in Harran). Eḫulḫul-Zylinder: Schaudig 2001, no. 2.12, pp. 409-440 = Nabonidus 28.
7. Nabonidus Chronicle: Glassner 2004, no. 26 = Grayson 1975, no. 7.
8. Eḫulḫul-Zylinder i, 26 (Schaudig 2001, p. 417).
۹. شاهی به نام ساردانا پالوس (Sardanapalus) در کتسیاس ممکن است انعکاس آشوربانی‌پال آخرین شاه مهم آشوری بوده باشد. تصویر نینوس در هرودوت و کتسیاس ممکن است از خود شهر نینوا و نیز دیگر شهرهای شاهی آشور الهام گرفته باشد؛ اما همان‌طور که مترجم انگلیسی کتسیاس در پاورقی ص ۱۳۳ گفته است، توصیفات کتسیاس از آشوربانی‌پال با منابع خط میخی همخوانی ندارد.
10. Drews 1973, 110-11; Dandamayev 1986.
11. Fuchs 2005: 340-1: Parsua(s). Assyr. Quellen unterscheiden zwei weit auseinanderliegende Gebiete dieses Namens, die mindestens vom Ende des 8. bis zur Mitte des 7. Jhs. gleichzeitig existierten (s. A. und B). Die Belege lassen sich mit Hilfe des geographischen Kontextes, nicht jedoch auf der Grundlage der jeweils verwendeten Namensformen zuordnen (s. Tabelle).
۱۲. مثلاً آیه ۳۶: یهوه صباوت چنین می‌گوید اینک من کمان عیلام و مایه قوت ایشان را خواهم شکست؛ آیه ۳۸: و خداوند می‌گوید من کرسی خود را در عیلام برپا خواهم کرد و پادشاه و سروران را در آنجا نابود خواهم ساخت.

منابع

- بادامچی، حسین ۱۳۹۲، فرمان کورش بزرگ، تهران: نگاه معاصر.
- دیاکونوف، ا. م. ۱۳۴۵، تاریخ ماد، ترجمه کریم کشاورز، تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب.
- کتسیاس (Ctesias) بنگرید به Llewellyn-Jones and Robson 2010.
- Adali, S. F., 2011, *The Scourge of God: the Umman-manda and its significance in the first millennium BC*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Asheri, D., Lloyd, A., and Corcella, A., 2007, *A Commentary on Herodotus Books I-IV*. Edited by Oswyn Murray and Alfonso Moreno, Oxford: Oxford University Press.
- Badamchi, H., 2013. The Decree of Cyrus the Great. Tehran: Negah-e Moaser. [In Persian].
- Beaulieu, P.A. 1989, *The Reign of Nabonidus, King of Babylon 556-539 BC*, New Haven: Yale University Press.
- Beaulieu, P. A., 2018, *A History of Babylon, 2200 BC-AD 75*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Borger, R., 1996, *Beiträge zum Inschriftenwerk Assurbanipals: die Prismenklassen A, B, C = K, D, E, F, G, H, J und T sowie andere Inschriften*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ctesias = Llewellyn-Jones and Robson 2010.
- Dandamayev, M. A., 1986, Arbaces, *Encyclopaedia Iranica*, edited by Ehsan Yarshater, New York: Mazda, vol. II, p. 275.

- Dandamayev, M. and Medvedskaya, I., 2006, Media, *Encyclopaedia Iranica*, Iranicaonline.org
- Diakonoff, I. M. 1985, Elam, pages 1-24, in *the Cambridge History of Iran, volume 2: the Median and Achaemenian Periods*, edited by Ilya Gershevitch, Cambridge: Cambridge University Press.
- Diakonov, A. M., 1966. The History of Media. Translated by Karim Keshavarz. Tehran: Translation and Publishing Company.[In Persian].
- Drews, R. 1973, *The Greek Accounts of Eastern History*, Cambridge, Mass.
- Frame, Grant 2021, *The Royal Inscriptions of Sargon II, King of Assyria (721–705 BC)*, Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian period, v. 2, University Park, Pennsylvania: Eisenbrauns.
- Fuchs, A., 1994, *Die Inschriften Sargons II. Aus Khorsabad*, Göttingen: Cuvillier.
- Fuchs, A., 2005, Parsua(š), *Reallexikon der Assyriologie*, vol. 10: 340-342.
- Fuchs, A., 2017, Assyria and the East: Western Iran and Elam, pages 259-267 in *A Companion to Assyria*, edited by E. Frahm, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Fuchs, A., and Schmitt, R., 1998, Arbaku, p. 128 in *the Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, vol. 1, part I: A, edited by K. Radner, Helsinki.
- Fuchs, A., and Schmitt, R., 1999, Daiukku, p. 370 in *the Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, vol. 1, part II: B-G, edited by K. Radner, Helsinki.
- Fuchs, A., and Schmitt, R., 2000, Kaštarītu, p. 608 in *the Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, vol. 2, part I: H-K, edited by Heather D. Baker, Helsinki.
- Glassner, Jean-Jacques 2004, *Mesopotamian Chronicles*, Leiden: Brill.
- Grayson, A. Kirk., 1975, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Locust Valley, NY: Augustin.
- Helm, Peyton, R., 1981, Herodotus' "Médikos Logos" and Median History, *Iran*, vol. 19: 85-90.
- Herodotus, 1975. *Histories*, translated by A. D. Godley, volume I: Books I-II (Loeb Classical Library), Cambridge MA: Harvard University Press 1926, reprint.
- Herodotus, 1998. *the Histories*, translated by Robin Waterfield, Oxford: Oxford University Press.
- Herodotus, 2013. *the Histories*, translated by Tom Holland, New York: Viking/Penguin,
- Kuhrt, A., 2010, *The Persian Empire: a Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, London: Routledge.
- Lanfranchi, Giovanni B., Roaf, M., and Rollinger, R., 2003, *Continuity of Empire (?): Assyria, Media, Persia*, Padua: S.a.r.g.o.n.
- Llewellyn-Jones, L., and James, R., 2010, *Ctesias' History of Persia: Tales of the Orient*, New York: Routledge.

- Medvedskaya, I., 2002, The Rise and Fall of Media, *the International Journal of Kurdish Studies*, 16, 1/2: 29-44.
- Medvedskaya, I., 2004, Hudimiri, *Encyclopedia Iranica*, edited by Ehsan Yarshater, New York: Mazda, vol. 12, pp. 553-554.
- RINAP = The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period
- Rollinger, R., 2004, Medien, pages 112-115, in *Herrscherchronologien der antiken Welt, Namen, Daten, Dynastien*, Der Neue Pauly – Supplemente, vol. 1, edited by W. Eder and J. Renger, Stuttgart.
- Rollinger, R., 2007, Media, pages 115-118, in *Chronologies of the Ancient World: Names, Dates and Dynasties*, Brill's New Pauly Supplements 1, edited by Walter Eder and Johannes Renger, translated and edited by Wouter Henkelman, Leiden: Brill.
- Rollinger, R., 2010, Das medische Königtum und die medische Suprematie im sechsten Jahrhundert v. Chr. Pages 63-85, in *Concepts of Kingship in Antiquity*, edited by G. B. Lanfranchi and R. Rollinger, Padua.
- Rollinger, R., 2020, The Medes of the 7th and 6th c. BCE: A Short-Term Empire or Rather a Short-Term Confederacy? Pp. 189-214, in *Short-term Empires In World History*, edited by Robert Rollinger, Julian Degen, and Michael Gehler, Wiesbaden: Springer.
- Schaudig, H. 2001, *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen samt den in ihrem Umfeld entstandenen Tendenzschriften*, Alter Orient und Altes Testament 256, Münster: Ugarit.
- Schmitt, R. 1987, Astyages, *Encyclopaedia Iranica*, edited by Ehsan Yarshater, New York: Mazda, vol. 2, pp. 873-874.
- Starr, I. 1990, *Queries to the Sungod. Divination and Politics in Sargonid Assyria*, State Archives of Assyria, vol. IV, Helsinki.
- Stronach, D., 1997, Notes on the Fall of Nineveh, pages 307-324 in *Assyria 1995. Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project*, edited by Simo Parpola & R.M. Whiting, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Tavernier, J. 2007, *Iranica in the Achaemenid period (ca. 550–330 BC), Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords, attested in non-Iranian Texts*, Leuven: Peeters.
- Weidner, Ernst F. 1931, Die älteste Nachricht über Das Persische Königshaus. Kyros I. Ein Zeitgenosse Aššurbânâplis, *Archiv Für Orientforschung* 7: 1-7.
- Zawadzki, S., 1988, *The Fall of Assyria and Median-Babylonia relations in light of the Nabopolassar Chronicle*, Poznań: Adam Mickiewicz University Press.
- Zawadzki, S., 2012, *Ummān-manda Revisited*, *State Archives of Assyria Bulletin* 19, 267-78.